

VILÁG- TÖRTÉNET

14. (46.) évfolyam 2024. 2.

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **ÁRVAI TAMÁS KRISTÓF**
INFORMÁCIÓS HASZON VAGY VESZTESÉG?
- **FELFÖLDI SZABOLCS**
EGY ÁSATÁS A 15. SZÁZADI SELYEMÚTON?
- **SZÁSZ GÉZA**
UTAZÁSI LÁZ, INFORMÁCIÓÉHSÉG, ISMERETKÖZVETÍTÉS
- **KOVÁCS JANKA**
TECHNOLÓGIAI UTAZÁS ÉS ELMEÜGYI REFORM
- **MIHÁLYI DOROTTYA**
GYARMATI PROPAGANDA ÉS ELHALLGATOTT INFORMÁCIÓ
- **Z. KARVALICS LÁSZLÓ**
A VENDÉGBARÁTSÁG INTÉZMÉNYÉTŐL A SZELFITURISTÁKIG
- **SZEMLE**
SZABÓ-GAJMER BERNADETT, STRÓBL ERZSÉBET,
GORZÁS BENJÁMIN, DEMETER GÁBOR ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

TARTALOM

Az utazások, az utazók és az utazási irodalom világa információtörténeti nagytéma alatt (Z. Karvalics László – Szabó-Gajmer Bernadett)	175
<i>Tanulmányok</i>	
Árvai Tamás Kristóf: Információs haszon vagy veszteség? II. Sarrukín asszír király i. e. 714-es urartui hadjáratának értelmezési családjai	185
Felföldi Szabolcs: Egy ásatás a 15. századi Selyemúton?	
Giosafat Barbaro tanai kalandja és információtörténeti hozadéka	215
Sulyok Anita: Úton, útfélen. Giacomo Casanova helyváltoztatásainak információs hozadéka	231
Szász Géza: Utazási láz, információéhség, ismeretközvetítés. Francia utazók a reformkori Magyarországon	241
Kovács Janka: Technológiai utazás és elmeügyi reform. A pszichiátriai intézményesülés lehetőségei és mintái a 19. századi Magyarországon	257
Mihályi Dorottya: Gyarmati propaganda és elhallgatott információ a 19. század végi észak-afrikai útleírásokban	283
Z. Karvalics László: A vendégbarátság intézményétől a szelfituristáig. Az utazás szerepe a tudás makroközösségi akkumulációjában	299
<i>Szemle</i>	
A <i>Viatica</i> az utazástörténetre szakosodott folyóiratok között (Szabó-Gajmer Bernadett)	317
Moszkóvia rövid története (Stróbl Erzsébet)	320
Luther a protestáns emlékezetkultúrában. Luther-émlékművek 1817–1917 között (Gorzás Benjámin)	323
Regionális és nemzeti struktúrák Közép-Európában (Demeter Gábor)	326

Gyarmati propaganda és elhallgatott információ a 19. század végi észak-afrikai útleírásokban

Az útleírás műfajához tartozó szövegek elválaszthatatlanok a korszak viszonyaitól, amelyek között létrejönnek, és szerepük még a 19. században is rendkívül jelentős, mert olyan ismereteket közvetítenek, melyekhez az olvasóközönség aligha juthatott más forrásokból.¹ Ez a mára közismertnek számító tény az útleírással kapcsolatos valamennyi kutatás fontos kiindulópontja. Ritkán esik a hangsúly viszont az útleírásokból kihagyott, elhallgatott információkra, márpedig – meggyőződésünk szerint – ezeknek számos esetben jelentésmódosító szerepe van.

Tanulmányunk olyan útleírásokra támaszkodik, melyeket magyar és dél-francia turista-utazók² írtak Észak-Afrikáról az 1881–1914 közötti időszakban.³ A francia beszámolók a gyarmati történelem kutatásának rendkívül értékes forrásai, mivel olyan forráscsoportot alkotnak, amely érthetőbbé teszi a gyarmati rendszer, valamint a gyarmati propaganda működését. Pontos és megbízhatóan bemutatják, hogy milyen erőfeszítéseket tettek a gyarmatosító államok, hogy a turizmus korabeli lehetőségeit kihasználva „megismertessék és megszerettessék” a gyarmatokat.⁴ A szövegek egyúttal az olvasók elvárásaira és a korabeli közvélemény sajátosságaira is rávilágítanak. A magyar nyelvű, gyarmati szempontból semlegesnek tekinthető útleírásokat egyfajta kontrollcsoportként használtuk. A két kiindulási országgal kapcsolatban fontos megemlítenünk azt az alapvető különbséget, hogy míg a francia történelemben Észak-Afrika különleges helyet foglal el, a magyar utazók számára jelentősebb történelmi kapcsolat nélküli, marginális – ha nem teljesen mellőzött – célpontnak számított.

* A szerző a Szegedi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskolája (modern kori doktori program) hallgatója (6722 Szeged, Egyetem u. 2.).

1 Jelen tanulmány kisebb eltérésekkel francia nyelven is megjelent: Mihályi, 2023.

2 A 19. század végi turistát szemléletmódja és tevékenysége miatt egyfajta átmenetnek tekintjük a korábbi századok rendkívül alapos utazói és napjaink jóformán semmittevő turistái között. A „turista-utazó” terminus alkalmazásával erre a különbségre utalunk.

3 Következéseinket négy francia és tizenhárom magyar utazó sajtóban, illetve könyvben megjelent útleírásai alapján fogalmaztuk meg. Az elemzett művek a következők: Bernard, 1892; Drouet, 1896; Fallot, 1887; Sabatier, 1896 (kézirat); illetve Alvinczy, 1890; Erney, 1902; Hopp, 1898; Jankó, 1889; József főherceg, 1913 (2002); Justh, 1891; Lakos, 1912; Nendtvich, 1892; Sebők, 1912; Szabó, 1887; Tornainé Kövér, 1899; Tóth, 1904.

4 Zytnicki–Kazdaghli, 2009. 9.; Zytnicki, 2012.

Az utazási szokások átalakulása és a turista-utazók leírásainak jellemzői

A 19. század végén három új jelenség határozta meg az útleírás műfajának további formálódását. Elsőként az élet minden területére kiható technikai fejlődés, ami az utazási lehetőségek bővülésével jelentősen kedvezett az utazási vágy növekedésének. A gyorsabb és kényelmesebb körülmények kétségkívül új perspektívákat nyitottak. Másodikként a távoli, ismeretlen kultúrák megismerése, feltárása iránti erősödő igényt említhetjük, ami szorosan összefüggött a modern gyarmatosítási törekvésekkel. Végül a turizmus – és ezzel együtt egy újfajta utazótípus, a turista – születése hatott jelentősen az útleírás műfajára. Mindhárom jelenség alaposan átalakította az utazási szokásokat és a megfigyelési szempontokat, valamint a viszonyulást az „idegen” megismeréséhez. Újfajta megfigyelési és leírási módokat hívtak életre, amelyeket sok esetben áthatott a kolonialista-imperialista nézőpont.⁵

Ezzel egy időben jelentős változást figyelhetünk meg nem csupán az utazási szokásokban, hanem az útleírói elbeszélőmódban is. A 19. század végére az utazó többé már nem a korábbi századok filozófusa, akinek célja a kezdetektől fogva a körülvevő világ megértése és bemutatása. A dolgok lényegét mélységében megismerni vágyó filozófus-utazók leírásait egyre inkább a felületesebb és elsősorban az esztétikai tényezőkre koncentráló turista-utazók szövegei váltották fel. A „klasszikus” utazó kérdezősködik, adatokat gyűjt, hogy alaposan megismerhesse az országot, vagyis egyfajta történelmi munkát is végez utazása során.⁶ Ezzel szemben a vizsgált korszakban a világ legkülönbözőbb tájain egyre nagyobb számban megjelenő turista éppen csak körülnéz, gyakran csupán a megérezéseire és benyomásra támaszkodik, megelégszik egy távoli nézőpontból történő megfigyeléssel, és kerüli a valódi kapcsolatok létesítését az őslakosokkal. Egyértelműen arra koncentrál – az alapos megfigyelés és bemutatás helyett –, hogy miképp hat az utazás az érzékeire és az érzelmeire.⁷ A 19. század végi útleírások láthatóan keveset foglalkoznak a bejárt ország kultúrájával és politikai berendezkedésével, sematikusságuk ellenére azonban rávilágítanak a kor értékrendjére. A turisták nagy számban megjelenő szövegei fontos forrásnak számítanak nem csupán az útleírás műfaját kutatók, hanem a történészek számára is.

Szűkebb tárgyunkat, a 19. század második felének észak-afrikai utazásait nem lehet elválasztani a gyarmatosítástól. Az utazók és a turisták leírásai egyaránt a gyarmatosító államot szolgálták, és hozzájárultak a gyarmati propaganda terjedéséhez. A gyarmatosító országokban az utazáshoz köthető különböző szövegek (útleírások, útikönyvek és brosúrák) és a sajtóban megjelenő hosszabb vagy rövidebb írások valósággal elárasztották az olvasókat a távoli területekről szóló ismeretekkel. Annak ellenére, hogy a cenzúrát hivatalosan eltörölték, a nyomtatásban megjelenő cikkeket ellenőrizték, következképpen a szövegek kizárólag kedvező színben tüntették fel a gyarmati terjeszkedést és a rendszer fenntartását. Annak érdekében,

⁵ Lásd: Pratt, 2008.

⁶ Pasquali, 1994. 33.

⁷ Uo. 33–36.; Gannier, 2001. 119.

hogy a megfelelő kép terjedjen el, a leírásokba gondosan válogatott elemek kerültek, a valóságot sok esetben megmásították, valamint elrejtették. Ezt a tényt minden esetben figyelembe kell vennünk a korszakban megjelenő gyarmati útleírások elemzésekor.⁸

Útleírást többféle módon is olvashatunk. Másképp közelíti meg a szöveget a korabeli olvasó, és másképp az, aki évtizedekkel, esetleg évszázadokkal később egyfajta történelmi dokumentumként olvassa. A hírekre vágyó olvasóközönség nem ugyanazokra az elemekre figyel, mint egy elemzési módszerrel felszerelkezett kutató, aki az útleírásokról mély elméleti tudással rendelkezik.⁹ Az olvasó, akár az írás megjelenésének idején, akár később találkozik a szöveggel, ritkán végez tudományos elemzést, hogy annak tartalmát értékelje. Noha kritikusan is viszonyulhat a szöveghez, összehasonlíthatja azt korábban megismert útleírásokkal, objektív, analitikus nézőpontból csak a kutató vizsgálja azt. Annak ellenére, hogy ez a tény szinte magától értetődik, fontosnak tartjuk az eltérő olvasási és értelmezési módok megkülönböztetését, mert máskülönben aligha vizsgálhatnánk, hogy milyen hatással voltak/vannak a leírások egy adott társadalomra.

Amennyiben az útleírást mint történelmi forrást közelítjük meg, olyan elemzési módszerre van szükségünk, amely a leírások tartalmán túl a történelmi háttérrel és a műfaj sajátosságait is figyelembe veszi.¹⁰ Minden korszaknak és minden társadalomnak megvannak ugyanis az elvárásai az utazók és az úti beszámolók vonatkozásában, továbbá a szövegek semmilyen esetben sem lehetnek mentesek a politikai helyzet befolyásától.¹¹ Hangsúlyoznunk kell ugyanakkor azt is, hogy a kihagyott és elhallgatott információk éppolyan lényegesek lehetnek a szövegek elemzésekor, mint a szövegben jelen lévők. A csend a maga módján fontos tényeket közöl az utazó és az olvasóközönség ismereteiről, valamint a kor elvárásairól. Nyilvánvaló, hogy az utazó nem írhat le mindent, amit látott. Bizonyos kérdések konzekvens hiánya azonban mégis felkeltheti a kutató figyelmét, és árnyalhatja a szöveg jelentését.

Turisták a gyarmati Maghreb-országokban: útleírás különleges nézőpontból

Franciaországban senki sem viszonyulhatott semlegesen a gyarmati kérdéshez az utazások során sem.¹² A katonák, a tudósok, a misszionáriusok az államot szolgálták, az utazók kíváncsiságukat elégítették ki, a turisták pedig tudásukat akarták bővíteni, valamint kikapcsolódni, szórakozni vágytak, de legfőképpen társadalmi elvárásoknak kívántak eleget tenni.¹³ A tudósok útleírásai gyakran egy jól behatárolt

8 Venayre, 2012. 13., 128–129.

9 Lásd: Szász, 2005.

10 Bővebben lásd: Szász, 2016; Szász, 2021.

11 Venayre, 2012. 12.

12 Zytnicki, 2012.

13 Salinas, 1989. 32–35.

területre és előre meghatározott kérdésekre összpontosítottak, mint például a helyi lakosság helyzete, a földrajzi tényezők, a növény- és állatvilág. A misszionáriusok az őslakosok között telepedtek le, azt remélve, hogy nem csupán a hit fontosabb tételeit adhatják át, hanem a nyugati kultúrák által felhalmozott tudás legfőbb elemeit is. Tudósításaik különösen fontosak, tekintve hogy a misszionáriusok alkotják az egyetlen olyan csoportot, amely valóban az őslakosok között élt, és a helyi minden napok olyan szegleteibe nyerhettek bepillantást a hitterjesztők, ahová a turista-utazók aligha. A magyar utazók túlnyomó többsége valamilyen konkrét céllal indult útnak, mégis turistaként járta be Észak-Afrika bizonyos részeit. Zömmel tudósok, tanárok és művészek voltak, akik ismereteiket kívánták gyarapítani vagy inspirációt kerestek. A század végén megkezdődött a jövőbeni üzleti lehetőségek feltérképezése is, de a kereskedelmi próbálkozások nem lettek sikeresek.¹⁴

A 19. század végén a gazdag turisták, származási helyüktől függetlenül, újfajta megismerési módokat választottak utazásuk során,¹⁵ mégis rendkívül felületesen szemlélődő csoportot alkottak. Útleírásaik gyakran sematikusak, nem tükrözik szerzőjük egyéniségét, azonban éppen az ismétlődések teszik a szövegeket hatásszássá, mivel a hasonló tartalomnak köszönhetően könnyedén válhattak a meggyőzés eszközévé. Az utazási beszámolókat leggyakrabban különböző sajtóorgániumokban publikálták, de jó néhány önálló könyv formájában is megjelent. Legtöbb esetben az államhoz lojális felső rétegekhez tartozók utaztak, akik igyekeztek a gyarmatosító államnak tetsző képet festeni – annak ellenére, hogy közvetlenül nem voltak érdekeltek a „gyarmati ügyben”. Csak óvatosan merték bírálni a rendszert, soha nem az alapelveket, inkább a módszereket kritizálva.¹⁶

Az utazási irodalommal foglalkozó kutatók gyakran hangsúlyozzák a turistanezőpont jelentőségét. A turisták útleírásain keresztül (azok sematikus, ismétlődő jellegének köszönhetően) azonosíthatóvá válik, hogy milyen információkat hallgatnak el következetesen. Az azonos társadalmi osztályhoz való tartozás, az utazás során követett útvonal hasonlósága, a szövegek rendszeres megjelenése és a leírások nagy száma lehetővé teszi, hogy megfelelő nagyságú mintából vonjunk le következtetéseket.

Hiányzó elemek az útleírásban

Annak, hogy számos olyan dolog, ami elvárható lenne, hiányzik a turisták beszámolóiból, több oka van. Az utazóknak mindenképpen válogatnia kell az utazás idején gyűjtött információk között, mert a beszámoló terjedelme nem teszi lehetővé, hogy mindent közöljenek. A potenciális olvasók mindig a rendszer középpontjában állnak, és az ő elvárásai határozzák meg a szövegek tartalmát, ezért a szerzők nem hagyhatják figyelmen kívül az olvasóközönség ízlését.¹⁷

14 Jankó, 1888a; Jankó, 1888b; Holek, 1901; J. Nagy, 2017. 15.

15 Pasquali, 1994. 21., 33.

16 Salinas, 1989. 336–340.

17 Gannier, 2001. 15–20.

A hiányzó információk első kategóriájába olyan elemeket sorolunk, melyeket az utazó ismer, mégsem említ meg. Ennek okai különbözőek. Bizonyos tények a korabeli olvasók számára evidensek vagy kevésbé relevánsak lehetnek, és valószínűsíthető, hogy nem keltettek volna túl nagy érdeklődést. Ebbe a kategóriába olyan dolgok tartoznak, mint az utazás költségei, az étkezések, vagy a szálláshelyek felszereltsége. A hallgatás akaratlan is lehet, ha az utazó nem fér hozzá a kívánt információkhoz. A szervezett utazások útvonala kötött, és a találkozások lehetősége szintúgy korlátozott. Ilyen esetekben az utazó szándéka ellenére sem tud bizonyos információkat megszerezni. Ezek az elemek képezik a hiányok második kategóriáját.

Az igazság torzítása és a kitalált történetek beillesztése egyaránt a hiány kérdésköréhez tartozik, mivel azok elfedik vagy megmásítják a valóságot. Ebben az esetben az író megemlíti egyes részleteket, felhívja a figyelmet bizonyos jelenségekre, de nem az igazságot írja le. Ez a választás lehet szándékos (az olvasóközönség megnyerése érdekében), vagy fakadhat a pontos ismeretek hiányából. Az utazók gyakran elképzelt, kalandszerű eseményeket írnak le, hogy az olvasók elvárásait kielégítsék.¹⁸ A kitaláció a turisták szövegeiben a legtöbb esetben nehezen azonosítható, és ennek tárgyalása túl is mutat tanulmányunk keretein.

Annak ellenére, hogy az útleírás „önéletrajzi” műfaj, a turista-utazók nagyon keveset árulnak el önmagukról. Beszámolóikat saját nevükön vagy írói álnéven publikálják; ritka azonban, hogy nevükön kívül bármit is megosztanak magánéletükről. A legtöbb esetben titokban tartják foglalkozásukat, lakóhelyüket és családi állapotukat, márpedig ezek ismerete segíthetné a kutatót abban, hogy rekonstruálja az utazók társadalmi összetételét. Az Észak-Afrikába tett utazások esetében nyilvánvaló, hogy a turisták a társadalom felső rétegéhez tartoztak, mivel csak az elit rendelkezett megfelelő anyagiakkal magáncélú utazásokhoz. Ez a tény azonban nem elegendő ahhoz, hogy az utazókkal és utazási szokásokkal kapcsolatban olyan lényeges kérdésekre választ kapjunk, mint az átlagéletkor, a családi helyzet, az utazás módja (egyedül vagy kíséreléssel), egyes szakmák vagy foglalkozások képviselőinek dominanciája, vagy az utazástól való ódzkodás (például azok esetében, akik ezt anyagi helyzetükből adódóan megengedhetnék maguknak).

Az utazás költségeit csaknem minden esetben elhallgatják. A turisták ritkán közölnek információkat kiadásairól – ha mégis, akkor azt főleg azért teszik, hogy panaszkodjanak a szolgáltatások magas árára és a csalókra, akik visszaélnak azzal, hogy az utazók általában jó anyagi helyzetűek, illetve nincsenek kellőképpen tisztában a célországban használt pénz értékével. Olykor említést tesznek a vasúti társaságok által nyújtott árengedményekről vagy a vásárokon csaknem kötelező alkudozásról, ami az arab hagyomány része. Más esetben a kérdést akkor említik, amikor kifogynak a pénzből. A nélkülöző, éhes utazó, aki csak a legolcsóbb szállást engedheti meg magának és a legkényelmetlenebb közlekedési eszközökkel kénytelen beérni, a beszámolóiban hősiként tűnik fel, aki mindenre képes az út teljesítése érdekében. Mindazonáltal a pénzügyi problémák említése rendkívül ritka a turista-utazók esetében.

18 Uo. 54–57.; Thompson, 2011. 28–30.; Antoine, 2020.

A szálláslehetőségek is kevés figyelmet kapnak. A turisták gyakran említik különböző szállodák nevét, ám általában nem osztanak meg információkat a berendezésről, a kényelemről és az árakról. Időnként kifejezik elégedettségüket vagy elégedetlenségüket a szolgáltatásokat és a kényelmet illetően, de nem részletezik, milyen körülmények között szálltak meg. Az alábbi idézet jól mutatja, hogy mennyire elhanyagolják a szállás leírását: „Vannak pálmák, eukaliptuszok, de nincsenek narancs- és citromfák. Az Orient Szállóban szállunk meg a téren. Thiers szobra a tér végén, a tenger mellett áll.”¹⁹ Megfigyelhetjük, hogy az utazók nagyobb figyelmet fordítanak az időjárásra, mint a hotel leírására, ahol több éjszakát töltenek el: „Egy óra van, amikor belépünk a Grand Hôtel du Louvre nevű közepes méretű szállodánkba. Egész nap kissé ködös volt az idő; három vagy négy óra tájban erősebben kezdett esni.”²⁰ A szállást, a költségekhez hasonlóan csak akkor említik, ha az utazó elégedetlenségét kívánja kifejezni a körülmények miatt:

„Kilenc óra van. Fel kell készülnünk az éjszakára. A két szobánkban nincs parketta vagy csempe. Ha kezdetben csempézve is voltak, alig maradt nyoma. Nem vagyok nyugodt, hogy ilyen primitív körülmények között kell aludnunk. Hálószobánk körülbelül 3 méter hosszú az egyik oldalán és 3 és fél méter a másikon. Két ablak van, 1,8 vagy 2 méteres magasságban; egymás mellett vannak, 25-30 centiméter szélesek és 50-60 centiméter magasak. Három cserép van minden ablakon, az egyik hiányzik. A székemben ülve, a hideg földet és a rosszul záró ablakot nézve készülök átvészelni az éjszakát az újragújtott tűz mellett.”²¹

Az utazók az étkezési szokásokat illetően sem bőbeszédűek. Nem szólnak sem az ételek összetételéről, sem az étkezések számáról. Nem tudjuk, hogy megköstolják-e a helyi specialitásokat, vagy megelégszenek az európai konyha ételeivel – pedig a gasztronómia fontos részét képezi egy kultúra megismerésének. Kivételnek számítanak azok az utazók, akik meghívott vendégként valamilyen eseményre érkeznek Észak-Afrikába. Ilyenkor részt kell venniük hivatalos fogadásokon, ahol általában bőséges a kínálat, helyi és európai ételekből álló menüvel. Az étkezések leírásának mellőzéséből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a helyi gasztronómiai élmény nem játszott olyan fontos szerepet, mint manapság.

A napi program ismertetése szintén elmarad, az utazók leginkább a helyváltoztatásra helyezik a hangsúlyt. Feltűnő az aránytalanság a tájra fordított figyelem és a tevékenység leírása esetében. Gyakran előfordul, hogy a turista-utazók mindössze néhány sorban összefoglalják egy teljes nap eseményeit, ugyanakkor oldalakat szentelnek a tájnak, amit a vonat átszel. Az utazók szűkszavúságát jól illusztrálja az alábbi, Henri de Frileuze tollából származó idézet:

19 Trumet de Fontarce, 1896. 44.

20 Uo. 46.

21 Uo. 54–55.

„Soukarras, hétfő, május 11.

Nem messze a híres zámai csatatértől, két domb oldalára fut fel egy kisváros, amelyet az arabok ma Soukarras-nak [Szúk Ahrász] neveznek; fehér házai egy régi római város, Thagaste helyén emelkednek, és a romok még mindig félig el vannak temetve a homokban. Itt született Szent Mónika, és itt kezdte meg Szent Ágoston tanulmányait, melyeket később Madaurában és Karthágóban fejezett be.”²²

Az Aurès hegyet magában foglaló Constantine-i tartomány egyik székhelyéül szolgáló Batna város leírásánál hasonló visszafogottsággal találkozunk:

„Körülbelül tíz órakor érkezünk Batnába, ami egy francia stílusú város. A széles, egyenes utcák, az új, rendes házak ellentétben állnak az arab lakásokkal; de semmi érdekeset nem lehet látni, és már sietünk is tovább Lambeze és Timgad felé.”²³

Tóth Rezső ugyanilyen szűkszavúan írja le tartózkodását Oránban:

„Rövidre volt szabva az időnk; nincs is sok nézni való. Egy rövid séta a városi múzeumban, hol mint Tuniszban, a legtöbbet érnek a régi római mozaikok; bepillantás Orán gyönyörű régi mecsetjébe, a Mosque du Pacha-ba; kocsizás a modern, Párizst mímelő nyílegyenes boulevardokon, a tágas, pálmás tereken; egy-két szobor megnézése, (...) kóborgás az ú.n. arab negyedben (...), meg a kis városi parkban: Orán ezzel ki van merítve.”²⁴

Tóth leírásának tömörsége még figyelemreméltóbb, ha számításba vesszük, hogy a magyar olvasóközönség nem rendelkezett olyan mértékű ismerettel az algériai városokról, mint a francia. Különböző szöveges és vizuális forrásoknak köszönhetően a francia olvasóközönség rendszeresen találkozott az észak-afrikai és a gyarmati kultúrával, a magyarok viszont csak a rövid, ritkán megjelenő leírásokon keresztül ismerhették meg azt.

József Ágost főherceg²⁵ is említi a városnézésre szánt idő rövidségét, ami megakadályozza a turistát abban, hogy alaposabban megfigyelje a helyi életet:

„Visszatekintve látom, hogy Bánfi és a két komorna a podgyással más utcába fordul be. Rákiáltok kocsisunkra, hogy merre mennek? (...)

– Hova megy a podgyászunk? – kérdem.

– Az állomásra – felel ő egykedvűen.

– Hát akkor mi hova jutunk?

– Az állomásra, csak akarom, hogy lássák a várost.

22 Frileuze, 1900. 41–42.

23 Uo. 28.

24 Tóth, 1904. 24.

25 Habsburg–Lotaringiai József Ágost főherceg (1872–1962) a magyar történelem kiemelkedő személyisége. Az első világháború alatt főtábornagyi rangot kapott. Magyaros neveltetésben részesült, és egész életében szívén viselte a „magyar ügyet”. József Ágost beszámolója 1913-ban jelent meg folytatásokban a *Századok Legendái* című folyóiratban, majd *Útiemlékeim Afrikában* címmel 2002-ben könyv formában. Jelen tanulmányunkban ez utóbbi kiadást használtuk.

- Vagy úgy! Hát csak menjünk, de ne késsünk sokat, csak 10 percünk van.
- És mi 5 perc alatt bejárjuk a várost!"²⁶

A személyes kapcsolatok hiánya különösen feltűnő a turisták beszámolóiban. Beszélgetések egyáltalán nem szerepelnek a legtöbb szövegben. A turista távolról figyel, az embereket úgy tanulmányozza, ahogyan a tájat, az állatokat és a növényeket nézné. A megfigyelés felületes marad. Az őslakosok bemutatása nem beszélgetéseken, hanem sztereotípiákon és más utazók leírásain alapul. A turisták általában a már korábban ismert képet próbálják megerősíteni.²⁷ A kapcsolatok hiánya hamis képet nyújt a helyiekről, és félreértésekhez vezet. József Ágost főherceg példája jól mutatja, hogy a turisták mennyire támaszkodnak a távoli megfigyelésre és a hazájukból hozott, sztereotípiákon alapuló nézeteikre:

„Ez megtartja legtipikusabb zsidó jellegét. Hosszúkás arc, hosszú, hajlott orr (...), halszem, lefelé húzott szájsarok (...), többnyire vézna, magas termet. Az asszonyok nem fedik el arcukat, többnyire kövérek.”²⁸

A turisták nem kerülnek kapcsolatba sem a helyi elittel, sem az ország belső, elszigetelt területein élő őslakosokkal. Az utcákon és a turistalátványosságok környékén előforduló helyiek különböző etnikai és társadalmi csoportokhoz tartoznak, melyeket a ruházatuk és megjelenésük alapján próbálnak megkülönböztetni a külföldi látogatók.²⁹ Ezt példázza néhány rövid leírás:

„Constantine még mindig erősen őrzi arab jellegét. A helyiek nagy számban járnak az utcákon jellegzetes öltözkükben, szamarakkal és [számunkra már] ismerős arcukkal. Majdnem mindegyikük szegénynek tűnik. Távol vannak azok a gyönyörű emberek és gyönyörű ruhák, melyeket Tuniszban láttunk.”³⁰

„Ezután (...) leereszkedünk a város északi részére és a Halfaouine negyedbe, ahol sok érdekes ház és néhány gazdag mecset található, mint például Youssef-Sahab és Sidi-Marez. Ez a zsidók negyede, akiket az eredeti öltözkükéről ismerünk fel.”³¹

Azok a helyiek, akikkel a turistáknak lehetőségük nyílik érintkezni, szinte kizárólag a nagyvárosok turistanegyedeinek lakói, és többnyire a turizmusban dolgoznak (kocsisok, pincérek, idegenvezetők). A velük folytatott kommunikáció nem avatja be a turistát a helyi kultúrába, ami nem minden esetben az utazó hibája. Ahogyan Trumet de Fontarce leírásából is láthatjuk, a helyi lakosok vonakodnak az európaiakkal való találkozástól, így például az utazót kifejezett kérésre sem engedik be házukba, otthonuk belső része tehát ismeretlen marad.³² Ezt példázza az alábbi idézet:

26 József főherceg, 2002. 18.

27 Zytnicki, 2016. 41–51.

28 József főherceg, 2002. 42.

29 Salinas, 1989. 210–212.

30 Trumet de Fontarce, 1896. 47.

31 Frileuze, 1900: 48.

32 Salinas, 1898. 172.

„Kifejeztem az idegenvezetőmnek a vágyamat, hogy betekintést nyerjek egy arab család életébe. (...) Ez lehetetlen volt; de egy zsidó családhoz mégis beengedtek!”³³ A turisták a legtöbb esetben európaiakkal (főként katonákkal) beszélgetnek, akik a gyarmatokon telepedtek le. Ezek a társalgások felfedhetnek néhány részletet a gyarmati rendszer természetére vonatkozóan.

Bizonyos információk hiányáért nem csupán az utazó, hanem a korabeli turizmus természete is felelős. A turistautak esetében a bejárható terület nagysága meglehetősen korlátozott. Az útvonalválasztást alapvetően két tényező határozza meg: egyrészt az utak állapota és a vasutak fekvése, ami a turistákat a nagyvárosok felé irányítja, másrészt az útikönyvek ajánlásai. Mivel ezek a könyvek állami megrendelésre íródtak, olyan útvonalakat javasolnak, melyeket biztonságosnak és egyúttal érdekesnek tartanak. Az útikönyvek jól példázzák, hogy miképp gyakorol közvetlen befolyást a gyarmatosító állam a meglátogatandó helyek kiválasztására. A turista, aki nem ismeri a területet, a vezető tanácsaira támaszkodik, és nem meri elhagyni az ajánlott útvonalat.³⁴ Bizonyos vidékek, mert nem állnak katonai ellenőrzés alatt, veszélyesnek számítanak, és ha a turisták ide tévednének, veszélynek lennének kitéve. A turista, aki viszonylag rövid időt (általában két-három hetet) töltött Észak-Afrikában, inkább a partvidéken maradt, ahol fejlettebb és az európaihoz közelebb álló volt az infrastruktúra.

A nagyvárosok jobban megfelelnek a turisták elvárásainak, mint az ismeretlen, fejletlen és gyakran veszélyes vidék. Mivel a nagyvárosok szinte kizárólag a terület legészakibb, tengerparti részén helyezkednek el, az utazók nem hatolnak be az ország belsejébe, következésképp nem ismerhetik meg Észak-Afrika valódi természetét. Az utazás főbb helyszínei a nagyvárosok maradnak, melyeket a gyarmatosítók ízlésének megfelelően alakítottak át, de valamennyi egzotikus hangulatot is őriznek. A turisztikai célpontokat a látogatók várakozásai alapján rendezték be, ezért a városok gyakran túlságosan mesterségesek, és így megtévesztőek lettek. Elrendezésük, bár autentikusnak, keletinek akar tűnni, nem tükrözi hűen a valóságot. A turista, aki csak ezeket a helyeket járja be és ismeri meg, akaratlanul is torz benyomást kap az országról, így leírásában meghamisítja a képét, mert nem volt lehetősége a terület valódi megismerésére.³⁵

A gyarmati rendszer működésének és természetének bemutatása aránytalanul kevés figyelmet kap a turisták beszámolóiban, annak ellenére, hogy Franciaországban a gyarmatok szerepe és a hozzájuk való viszonyulás kérdése szinte az élet minden területét folyamatosan áthatotta. A komoly dolgok megvitatása helyett a turisták főként a területről kialakult benyomásait kívánják kifejezésre juttatni, és leírásaikban nem mutatnak érdeklődést a gyarmati rendszer iránt, a gyarmati kapcsolat magától értetődőnek tűnik nekik. Amennyiben következtetéseket vonnak le, vagy megosztják véleményüket a kérdésről, az a beszámoló végén található, az utazás során látott dolgoktól független reflexióként. A leírásokból úgy tűnik, hogy

33 Trumet de Fontarce, 1896. 32.

34 Zytnicki, 2016. 20.

35 Salinas, 1989. 394.; Urbain, 2002. 260–261.

a turisták gyarmatosításról alkotott véleményét nem, vagy alig formálta az utazás. Nézőpontjukat jóval a területre való érkezés előtt kialakították, és azt inkább megerősítették a tapasztaltak, és egyetlen esetben sem cáfolták. Az a tény, hogy a téma hátterbe szorult, megakadályozza, hogy megismerjük az átlagember és a közvélemény vélekedését a gyarmati kérdésről. Az olvasott beszámolók alapján úgy véljük, hogy a turisták látták a gyarmatosítás árnyoldalát (és tisztában is voltak vele), mivel szegény, nyomorban élő emberek rendszeresen megjelennek a szövegekben. A nehéz körülményeket azonban az emberek saját hibájának tulajdonították, mivel véleményük szerint nem akarják kihasználni az európai jelenlétből származó előnyöket.³⁶

Az észak-afrikai gyarmatokról készült útleírások tekintélyes és változatos szövegkorpust alkotnak, melyben nem lehet minden szöveg stílusában és tartalmában megegyező, így magától értetődő, hogy az eddigi állítások alól is találunk kivételeket. Bizonyos kérdések nagy általánosságban hiányoznak a beszámolókból, mégsem állíthatjuk, hogy senki sem említi azokat. Jó példa Paul Sabatier kéziratos formában fennmaradt útleírása,³⁷ amely olyan információkat tartalmaz, amilyenek egyáltalán nem, vagy csupán elvétve kerülnek elő az általunk elemzett útleírásokban. Sabatier az *Association française pour l'avancement des sciences* kongresszusán vett részt, és nagyjából húsz napot töltött az afrikai kontinensen. Beszámolója a meghívott utazó és a turista közötti helyzetet tükrözi. A szokványos útleírásoktól eltérően megemlíti az egyes szolgáltatások árát (különösen a közlekedési eszközök költségét), a hotelszobák berendezését, az étkezések összetételét és a helyiekkel folytatott beszélgetéseket. A helyiek ábrázolásánál azonban ő is a megszokott sztereotípiákat veszi át, és túlzott hangsúlyt helyez a tájra. Sabatier szövege jól bizonyítja a turistalátásmód korlátait: az utazónak szándékában áll pontos leírást adni, mégsem keresi a kapcsolatot az őslakosokkal, és inkább a táj keltette benyomások kifejezését részesíti előnyben.

A kutató feladatai és a komplementer források

A fentiekből kitűnik, hogy a szándékosan vagy akaratlanul elhallgatott információk jelentősen befolyásolják a szöveg valódi jelentését és jelentőségét. A turista-utazók leírásaiban feltűnően nagy arányban hiányoznak olyan információk, melyek egyrészt az utazás megvalósítására (az utazás módjaira és körülményeire, a szállásra, az étkezésre), másrészt pedig a célországra (az utazók által elkerült, nem érintett területekre, a helyiekre és a velük való kapcsolattartásra) vonatkoznak. Következésképpen az olvasó nem kaphat teljes képet a bejárt vidékről, holott a hiányzó elemek rendkívül fontosak lennének a célország állapotának, társadalmának, politikai berendezkedésének megismeréséhez. Az általunk elemzett útleírásokból látható, hogy az utazók az ország valódi megismerése szempontjából nélkülözhetetlen té-

³⁶ Zytnicki, 2012.

³⁷ Sabatier, 1896.

nyezőket hagynak figyelmen kívül, ami a korfelfogást és az útleírás képkalkoló szerepét illetően számos kérdést felvet.

Az útleírás hitelességének ellenőrzése céljából meg kell vizsgálni, hogy az utazó által leírtak mennyiben felelnek meg a valóságnak. Valóban bejárta-e a szerző azokat a területeket, amelyekről említést tesz? Lehetséges, hogy az útvonal, amit leír, nem tehető meg annyi idő alatt, mint amennyi a rendelkezésére állt. Előfordulhat, hogy az utazó olyan találkozókról számol be, amelyek csak a képzeletében történtek meg. Ezeknek a csapdáknak az elkerülése érdekében a kutatónak részletesen meg kell ismernie az adott korszak történelmét és társadalmi viszonyait, valamint az infrastruktúra fejlettségét. Kiegészítő ismeretek nélkül az elemzés nem lép túl az utazási beszámolók összefoglalásán és nem tudja megfelelően, a történelmi és társadalmi összefüggésben értelmezni a leírást, valamint felmérni annak valós jelentőségét és szerepét az ismeretátadás folyamatában. Következésképpen a forrásszövegekhez hasonlóan nagy figyelmet kell fordítani az útleírás korát meghatározó tényezőkre.

Az olyan kérdések megismeréséhez, melyek nem szerepelnek utazási beszámolóknak, más kortárs forrásokhoz fordulhatunk, mint például az útikönyvek, a sajtó és az általános ismeretterjesztő művek. Ezeket a nyomtatott anyagokat másodlagos forrásoknak tekinthetjük a beszámolók elemzésekor. Az útikönyvek minden olyan adatot tartalmaznak, amire az akkori utazóknak szükségük volt az utazás megtervezéséhez, például az útvonalakat, a közlekedési lehetőségeket, továbbá a szállodák, az éttermek és a turistáknak ajánlott helyek listáját. Tájékoztatnak a higiéniai körülményekről, a betegségekről, a közbiztonságról és az utazás különböző kockázatairól.

Az útikönyvek nemcsak praktikus tanácsokkal látnak el, hanem tükrözik a korabeli értékrendet és a területről kialakult előítéleteket is. Megmutatják továbbá, miként viszonyult a kor embere egy ismeretlen vagy kevésbé ismert világhoz. A sajtóban, különösen az ismeretterjesztő lapokban és az utazásokra szakosodott újságokban, valamint a könyvekben számos hír jelent meg a távoli országokról. Lehetetlen valamennyit elolvasni, egy szűrőpróbaszerű mintavétel azonban rávilágíthat, hogy egy-egy területről milyen ismeretekkel rendelkezhetek az utazók, s hogy az olvasók milyen mértékű érdeklődést mutattak egy adott ország iránt. A tartalmi összehasonlítás rávilágít arra is, hogy mennyire támaszkodtak az utazók elődeik tudására, továbbá arra is, hogy miképp árnyalják az útleírások a különböző ismeretterjesztő művek által közvetített képet.

Az útleírások szerzői esetében nehézséget jelent, hogy általában nem közismert személyek, és kevés nyomot hagytak maguk után. Többségük más szöveget nem publikált. Nem minden esetben említik meg foglalkozásukat, miként azt sem, hogy milyen társaságban utaztak, jóllehet ez utóbbi adat segíthetné a kutató munkáját az utazó társadalmi státuszának és érdeklődési körének rekonstruálásában. A hiányzó információk felleléséhez ilyen esetekben jó támpontok lehetnek a leírásaikat közlő sajtóorgánumok, melyek időről időre közzétesznek hosszabb-rövidebb cikkeket a szerzőkről.

A 19. század végi turista-utazóknál azonban azt tapasztaljuk, hogy kiletük a kiegészítő források használata mellett is gyakran teljesen ismeretlen marad. A másodlagos forrásnak tekintett általános ismeretterjesztő művek leginkább abban segítik a kutatót, hogy feltárja, mi hiányzik a szövegből, és az milyen jelentést hordoz.

Hogyan segítik a hiányzó információk a kutatók munkáját?

Először is, az írásokban nem szereplő kérdéskörök lehetővé teszik annak megértését, hogy az utazók mit tekintettek ismert vagy elhanyagolható ténynek. Ez rávilágít arra is, hogy milyen típusú információk számítottak értékesnek egy adott korban, s hogy mi érdekelte valójában az olvasóközönséget.

Az észak-afrikai példa jól mutatja, hogy a gyarmati állam korlátozza az utazók választási szabadságát. Az útikönyvek ajánlásai sosem vesztik szem elől a gyarmatosító állam érdekeit. Az utazóknak kizárólag az európaivá alakított, fejlett vidékeket ajánlják. Az egzotikusnak mondott területek a valóságban hamisak, mert elvesztették eredetiségüket és egyszerű, jellegtelen áruvá váltak. Az útikönyvek ügyelnek arra, hogy az utazó elkerülje a veszélyesnek tartott helyeket, ahol a szegénység és a fejletlenség egyaránt a gyarmati rendszer árnyoldalait mutatja.

A kutatónak tanulmányozni kell azt is, hogy miért hallgatnak el bizonyos információkat az utazók. Annak feltárása, hogy milyen kérdések hiányoznak a beszámolókból, hozzájárulhat egyrészt az útleírás műfajának alaposabb megismeréséhez, másrészt az ismeretátadás alapvető eszközeivel kapcsolatos eddigi ismereteink átgondolásához és kiegészítéséhez. Hasonlóképpen elősegítheti a gyarmati propaganda működésének alaposabb megértését. Tülluépve az észak-afrikai gyarmati útleírásokon, a hiány bármilyen propagandacélú utazás és útleírás értelmezésének kulcselemévé válhat.

Tágabb kontextusban felmerül a kérdés: kategorizálhatók-e az útleírásokból hiányzó információk. Vannak-e olyan elemek, amelyek általánosságban nincsenek jelen egy adott országot leíró szövegekben egy meghatározott időszakban, de más országok és korok esetében belekerülnek az írásokba? Megfigyelhetők-e tipikus hiányok a különböző foglalkozású, más céllal utazók (katonák, tudósok, misszionáriusok, tisztviselők, turisták) beszámolóiban?

Összegzés

Philippe Antoine megállapítja, hogy a hazugságok és a hiányzó információk elkerülhetetlenek az útleírásokban, tekintve hogy a fikció beemelése elősegíti a közönség tetszésének megnyerését. Hangsúlyozza: a kutatók elfogadják, hogy a műfaj nem minden esetben teljesen őszinte.³⁸ A történészeknek – hasonlóan az irodalomárokhöz, akik elismerik, hogy az útleírás és a fikció szorosan kapcsolódik egy-

38 Antoine, 2020.

máshoz – fel kell mérniük a hiányzó és a hamis információk jelentését és jelentőségét. Azok a tények és információk, amelyek nem szerepelnek az útleírásokban, de más módon – a sajtó, útikönyvek, népszerűsítő kiadványok révén – eljutnak a közönséghez, szintén árulkodóak az adott korfelfogás és a konkrét utazás kontextusa vonatkozásában.

Ami az elhallgatott információkat illeti, a francia és a magyar utazási beszámolók néhány példájának összehasonlító tanulmányozása azt mutatja, hogy nincs nyilvánvaló különbség az eltérő nemzetiségű turisták leírásaiban. A szövegek ugyanazokra a dolgokra összpontosítanak (a táj hosszas bemutatása, az őslakosok zavaros, távoli nézőpontból történő leírása), és hasonló részleteket hanyagolnak el.

Egyes kérdések említésének elmaradása érthető a francia utazóknál, mivel számos másodlagos forrás állt az olvasóközönség rendelkezésére, hogy a területet megismerje. A magyar olvasók viszont kevesebb leírásból tájékozódhattak, s nem támaszkodhattak előzetes ismeretekre az útleírások tartalmának kiegészítéséhez és értelmezéséhez. Számításba véve ezeket a tényeket, a magyar turisták figyelmetlensége meglepőbb, mint a franciáké.

Mindent egybevetve megállapíthatjuk, hogy a turista szemszöge kevésbé függ az utazó hazájától, mint a kortól, melyben az utazás lezajlik, mivel a történelmi kontextusnak jelentős befolyása van a szövegek tartalmára. A turistalátószög eredménye egy olyan szövegegyüttes, amelynek alkotórészei hasonló jellemzőkkel rendelkeznek. Az írások számtalanszor ismétlődő elemeket tartalmaznak és többletjelentést hordozó hiányokat mutatnak. Mivel az útleírás jól meghatározható politikai célt szolgál, a szövegek valódi jelentése és a közvéleményre gyakorolt hatása megértésének érdekében a kutatónak figyelembe kell vennie a szövegből kimaradó információkat is.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan forrás

Sabatier

1896 Sabatier, Paul: *Deux semaines en Tunisie et en Algérie*. Kézirat. Bibliothèque universitaire. Ms PS 9. Paul Sabatier (SCD Toulouse 3). <https://tolosana.univ-toulouse.fr/fr/notice/168398281>.

2. Kiadott források és szakirodalom

Alvinczy

1890 Alvinczy Sándor: *A Szaharában. Útirajzok és tanulmányok*. Bp., 1890.

Antoine

2020 Antoine, Philippe: Une littérature légèrement fictive. In: *Viatica*, 7. (2020). <https://revues-msh.uca.fr/viatica/index.php?id=1287>; DOI: <https://doi.org/10.52497/viatica1287>.

Bernard

1892 Bernard, Marius: *Autour de la Méditerranée. Les Côtes Barbaresques, de Tunis à Alger*. Paris, 1892.

Drouet

1896 Drouet, Francis: *Au Nord de l'Afrique: Tunisie – Algérie – Méllilla – Gibraltar – Tanger. Notes de voyage.* Sasserno, 1896.

Erney

1902 Erney Jenő: Magyar hajón Afrikába. Úti vázlatok. In: *Ország-Világ*, 23. (1902) 44. sz. 891–892., 45. sz. 903–905., 46. sz. 921–922., 48. sz. 972–973., 49. sz. 993–994., 51. sz. 1043–1044.

Fallot

1887 Fallot, Ernest: *Par delà la Méditerranée. Kabylie – Aurès – Kroumirie.* Paris, 1887.

Frileuze

1900 Frileuze, Henri de: *Impressions de voyage. Algérie et Tunisie.* Alençon, 1900.

Gannier

2001 Gannier, Odile: *La littérature de voyage.* Paris, 2001.

Holek

1901 Holek Sámuel: Magyarország és Északafrika. In: *Közgazdasági Szemle*, 25. (1901) 26. sz. 833–842.

Hopp

1898 Hopp Ferencz: Téli utazás a földközi-tenger körül fekvő országokban. (Felolvasatott az 1897. évi. decz. 9-diki ülésen.) In: *Földrajzi Közlemények*, 26. (1898) 11–25.

Jankó

1888a Jankó János: Érdekeink Észak-Afrikában. In: *Nemzetgazdasági Szemle*, 12. (1888) 107–126.

1888b Jankó János: Kereskedelmünk Észak-Afrikában. In: *Nemzetgazdasági Szemle*, 12. (1888) 520–541.

1889 Jankó János: A Száhel partján. (Előadatott a f. évi október 24-iki ülésen.) In: *Földrajzi Közlemények*, 27. (1889) 454–496.

József főherceg

2002 József Ágost: *Útiemlékeim Afrikából.* Nagykanizsa, 2002.

Justh

1891 Justh Zsigmond: Saharai hangulatok. In: *A Hét*, 2. (1891) 8. sz. 123–125., 10. sz. 150–152., 11. sz. 170–172.

Lakos

1912 Dr. Lakos Béla: *Algéria és Tunis.* Bp., 1912.

Mihályi

2023 Mihályi, Dorottya: Le non-dit dans les récits de voyage sur l'Afrique du Nord. In: *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Romanica*, 33. (2023) 193–206.

J. Nagy

2017 J. Nagy László: *Magyarország és az arab világ 1947–1989.* Szeged, 2017.

Nendtvich

1892 Nendtvich Károly: Három hónap Afrikában. (1889.) In: *Budapesti Szemle*, 69. (1892) 181. sz. 42–65., 182. sz. 182–206., 183. sz. 344–364.

Pasquali

1994 Pasquali, Adrien: *Le tour des horizons. Critique et récit de voyage.* Paris, 1994.

Pratt

2008 Pratt, Mary Louise: *Imperial Eyes: Travel Writing and Transculturation.* New York, 2008.

Salinas

1989 Salinas, Michèle: *Voyages et voyageurs en Algérie 1830–1930*. Toulouse, 1989.

Sebők

1912 Dr. Sebők Imre: *A Szaharában*. Bp., 1912.

Szabó

1887 Szabó József: Algériáról, különös tekintettel annak alfa-iparára. In: *Földrajzi Közlemények*, 15. (1887) 222–236.

Szász

2005 Szász, Géza: *Le récit de voyage en France et les voyages en Hongrie (XVIIIe–XIXe siècles)*. Szeged, 2005.

2016 Szász Géza: *Ki fog itt segíteni? A reformkori Magyarország képe a francia útleírásokban*. Szeged, 2016.

2021 Szász Géza: Hogyan olvassunk útleírást? In: *Acta Historiae Litterarum Hungaricum*, 35–36. (2021) 59–80.

Thompson

2011 Thompson, Carl: *Travel Writing*. London, 2011.

Tornainé Kövér

1899 Tornainé Kövér Helén: Afrikai utirajzok. In: *Magyarország*, 6. (1899) 134. sz. 14–16., 135. sz. 15–16., 136. sz. 16–17., 137. sz. 15–16., 138. sz. 15–16., 139. sz. 20–21., 140. sz. 13–14., 142. sz. 13., 144. sz. 19–20., 150. sz. 13–14., 151. sz. 13–14.

Tóth

1904 Tóth Rezső: *Északafrikai kikötők (Tunisztól Tangerig)*. Bp., 1904.

Trumet de Fontarce

1896 Trumet de Fontarce, Armand: *Souvenirs d'Afrique. Algérie et Tunisie*. Bar-sur-Seine, 1896.

Urbain

2002 Urbain, Jean-Didier: *L'idiot du voyage. Histoire de touristes*. Paris, 2002.

Venayre

2012 Venayre, Silvain: *Panorama du voyage (1780–1920)*. Paris, 2012.

Zytnicki

2012 Zytnicki, Colette: Faire son 'métier' de touriste dans l'Algérie coloniale de la Belle époque. In: *Périples au Maghreb. Voyages pluriels de l'Empire à la Postcolonie (XIXe–XXIe siècle)*. Dir.: Le Houérou, Fabienne. Paris, 2012. 25–43.

2016 Zytnicki, Colette: *L'Algérie, terre de tourisme*. Paris, 2016.

Zytnicki–Kazdaghli

2009 *Le tourisme dans l'Empire français. Politiques, pratiques et imaginaires (XIXe–XXe siècles)*. Dir.: Zytnicki, Colette – Kazdaghli, Habib. Paris, 2009.

DOROTTYA MIHÁLYI

COLONIAL PROPAGANDA AND THE ROLE OF CONCEALMENT IN LATE 19TH CENTURY NORTH AFRICAN TRAVELOGUES

The content of a travelogue is influenced by numerous factors: the cultural background, i.e., the reader's expectations, the personality and interests of the traveller, the level of infrastructure development, which either enables or hinders access to certain areas, and the political structure

of the destination country. During their journey, travellers encounter numerous pieces of information, and it is inevitable that not everything was reported. Travellers who take into account the preconceptions of the readership necessarily and arbitrarily select from the facts they know and omit certain elements from the description. The absence can be as revealing as the presence of certain elements. One important characteristic of travelogues with political or propaganda content is the superficial, repetitive text containing a large amount of missing information. The absence represents a collection of suppressed, ignored, or unknown information; those that the traveller truly cannot or does not want to see. In our study, through French and Hungarian travelogues from the late 19th century depicting North African French colonies (Algeria, Tunisia), we shed light on the significance of absence in shaping the country's image, while emphasizing that knowledge of missing information can significantly influence the true content of the travelogue. Finally, we propose methods for locating and analysing missing information to obtain the most accurate meaning of the travelogue.

CONTENTS

Travels, Travellers and Travelogues: under Information History Magnifying Glass (László Z. Karvalics – Bernadett Szabó-Gajmer)	175
<i>Studies</i>	
Tamás Kristóf Árvai: Information Gain or Loss? The Interpretation Families of Sargon's II of Assyria Urartian Campaign (714 BC)	185
Szabolcs Felföldi: An Excavation on the 15 th Century Silk Road? Giosafat Barbaro's Adventure in Tana	215
Anita Sulyok: On the Road, by the Road: The Information Yield of Giacomo Casanova's Changes of Location	231
Géza Szász: Exploring Fever, Thirst for Information, Transmission of Knowledge: French Travelers in Hungary during the Reform Era	241
Janka Kovács: Technological Travel and Mental Health Reform: The Possibilities and Models of Psychiatric Institutionalization in Nineteenth-Century Hungary	257
Dorottya Mihályi: Colonial Propaganda and the Role of Concealment in Late 19 th Century North African Travelogues	283
László Z. Karvalics: From Xenia (Hospitalitas) to Selfie-Tourists: The Role of Travel in the Macrocommunity-Level Accumulation of Knowledge	299
<i>Book Reviews</i>	
<i>Viatica</i> among the Journals Specialising in Travel History (Bernadett Szabó-Gajmer)	317
John Milton's <i>A Brief History of Moscovia</i> (Erzsébet Stróbl)	320
Luther in the Protestant Cultural Memory: Luther Monuments 1817–1917 (Benjámín Gorzás)	323
Regional and National Structures in Central Europe (Gábor Demeter)	326

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2024. évi évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia és a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatja.

MTA MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

**HUN
REN** |

BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET

Petőfi
Kulturális
Ügynökség